

Kwadrat üç agza (Kwadrat deňleme we onuň görnüşleri.

Doly däl kwadrat deňlemeleriň çözülişi)

$x^2 - 4x + 3 = 0$; $-2x^2 + x - 5 = 0$; $x^2 - \frac{1}{16} = 0$ deňlemeler hem $ax^2 + bx + c = 0$ ($a \neq 0$) görnüşli deňlemelerdir. Hakykatdan-da, birinji deňlemede $a = 1$, $b = -4$, $c = 3$; ikinji deňlemede $a = -2$, $b = 1$, $c = -5$; üçünji $a=1$, $b=0$, $c=\frac{1}{16}$.

$ax^2 + bx + c = 0$ ($a \neq 0$) görnüşli deňlemelere kwadrat deňlemeler diýilýär, bu ýerde x – näbelli ululyk, a , b , c – käbir sanlar, özi-de $a \neq 0$.

Eger $ax^2 + bx + c = 0$ ($a \neq 0$) deňlemede b we c koeffisiýentleriň haýsy hem bolsa biri nola deň bolsa, onda şonuň ýaly deňlemä **doly däl kwadrat** deňleme diýilýär. Meselem, $3x^2 - 5x = 0$

$2x^2 - 9 = 0$ we $5x^2 = 0$ deňlemeler doly däl kwadrat deňlemelerdir. Sebäbi bu deňlemeleriň birinjisinde $c = 0$, ikinjisinde $b = 0$, üçünjisinde bolsa $b = 0$ we $c = 0$

Doly däl kwadrat deňlemeler aşakdaky görnüşde bolýarlar:

- a) eger $b = 0$ we $a \neq 0$, $c \neq 0$ bolsa, onda $ax^2 + c = 0$;
- b) eger $c = 0$ we $a \neq 0$, $b \neq 0$ bolsa, onda $ax^2 + bx = 0$;
- ç) eger $b = 0$ we $a \neq 0$, $c = 0$ bolsa, onda $ax^2 = 0$

1-nji mysal: $2x^2 - 18 = 0$ deňlemäni çözelin.

-18 azat agzany deňligiň sag bölegine geçirelin we alnan deňlemäniň iki bölegini hem 2-ä bölelin

$$2x^2 = 18 \quad | :2$$

$$x^2 = 9$$

$$x=3 \text{ ýa-da } x=-3$$

$$\text{Jogaby: } x_1 = 3; \quad x_2 = -3$$

2-nji mysal: $2x^2 + 18 = 0$ deňlemäni çözelin.

Bu deňlemede hem 1-nji mysaldaky ýaly özgertmeleri geçirip alarys

$$x^2 = -9;$$

Kwadratly otrisatel sana deň bolýan hakyky san ýokdur. Şoňa görä-de, berlen deňlemäniň kökleri ýokdur.

Jogaby: kökleri ýok.

Ýatda saklaň! $ax^2 + c = 0$ (bu ýerde $a \neq 0$, $c \neq 0$) görnüşli deňleme $x^2 = -\frac{a}{c}$ deňlemä deňgüýçlüdir.

$$x^2 = -\frac{a}{c} \text{ deňlemede:}$$

- a) eger $-\frac{a}{c} > 0$ r bolsa, onda deňlemäniň $-\sqrt{-\frac{a}{c}}$ we $\sqrt{-\frac{a}{c}}$ sanlara deň bolan iki köki bar;
- $-\frac{a}{c} > 0$ bolsa, onda deňlemäniň kökleri ýok

3-nji mysal: $2x^2 + 5 = 0$ deňlemäni çözelin.

Deňlemäniň çep bölegini köpeldijilere dagadyp alarys:

$$x(2x + 5) = 0$$

Köpeldijileriň her birini nola deňläp alarys. Onda $x = 0$ ýa-da $2x + 5 = 0$ bolar

$2x + 5 = 0$ deňlemäni çözelin

$$2x = -5, \quad x = -2,5$$

$$\text{Jogaby: } x_1 = 0; \quad x_2 = -2,5$$

Ýatda saklaň! $ax^2 + bx = 0$ deňlemäni çözmek üçin onuň çep bölegi köpeldijilere dagadylýar.

$x(ax + b) = 0$ we $x_1 = 0$, we $x_2 = -\frac{b}{a}$ kökleri tapylýar.

$ax^2 = 0$ deňleme $x^2 = 0$ deňlemä deňgüýçlüdir hem-de onuň $x = 0$ ýeke-täk bir köki bardyr.

4-nji mysal: $6x^2 + x - 2 = 0$ deňlemäni çözmeli.

Bu deňlemede $a = 6$; $b = 1$; $c = -2$.

Diskriminanty tapalyň:

$$D = b^2 - 4ac = 1^2 - 4 \cdot 6 \cdot (-2) = 49 > 0.$$

Kwadrat deňlemäniň kökleriniň formulasyny ulanallyň.

$$x = \frac{-1 \pm \sqrt{49}}{2 \cdot 6} = \frac{-1 \pm 7}{12};$$

$$x_1 = \frac{-1 + 7}{2 \cdot 6} = \frac{6}{12} = \frac{1}{2};$$

$$x_2 = \frac{-1 - 7}{2 \cdot 6} = \frac{-8}{12} = -\frac{2}{3};$$

$$\text{Jogaby: } x_1 = \frac{1}{2}; \quad x_2 = -\frac{2}{3}$$

5-nji mysal: $x^2 - 4x + 1 = 0$ deňlemäni çözmeli.

Bu ýerde $a = 1$, $b = -4$, $c = 1$.

$$D = (-4)^2 - 4 \cdot 1 \cdot 1 = 12 > 0.$$

Jogaby: deňlemäniň köki ýok.